

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari

1-son (5-jild)

2025

SCIENCEPROBLEMS.UZ

**IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING
DOLZARB MUAMMOLARI**

№ 1 (5) – 2025

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

TOSHKENT-2025

BOSH MUHARRIR:

Isanova Feruza Tulqinovna

TAHRIR HAY'ATI:

07.00.00- TARIX FANLARI:

Yuldashev Anvar Ergashevich – tarix fanlari doktori, siyosiy fanlar nomzodi, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Mavlanov Uktam Maxmasabirovich – tarix fanlari doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Xazratkulov Abror – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti.

Tursunov Ravshan Normuratovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Xolikulov Axmadjon Boymahmatovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Gabrielyan Sofya Ivanovna – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Milliy Universiteti.

Saidov Sarvar Atabullo o'g'li – katta ilmiy xodim, Imom Termiziy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi, ilmiy tadqiqotlar bo'limi.

08.00.00- IQTISODIYOT FANLARI:

Karlibayeva Raya Xojabayevna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Nasirxodjayeva Dilafruz Sabitxanovna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Ostonokulov Azamat Abdukarimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent moliya instituti;

Arabov Nurali Uralovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Azizov Sherzod O'ktamovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Bojxona instituti;

Xojayev Azizxon Saidaloxonovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Farg'ona politehnika instituti

Xolov Aktam Xatamovich – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Shadiyeva Dildora Xamidovna – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b, Toshkent moliya instituti;

Shakarov Qulmat Ashirovich – iqtisodiyot fanlari

nomzodi, dotsent, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti

09.00.00- FALSAFA FANLARI:

Hakimov Nazar Hakimovich – falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Yaxshilikov Jo'raboy – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

G'aybullayev Otabek Muhammadiyevich – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Saidova Kamola Uskanbayevna – falsafa fanlari doktori, "Tashkent International University of Education" xalqaro universiteti;

Hoshimxonov Mo'min – falsafa fanlari doktori, dotsent, Jizzax pedagogika instituti;

O'roqova Oysuluv Jamoliddinovna – falsafa fanlari doktori, dotsent, Andijon davlat tibbiyot instituti, Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrasini mudiri;

Nosirxodjayeva Gulnora Abdukaxxarovna – falsafa fanlari nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Turdiyev Bexruz Sobirovich – falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Buxoro davlat universiteti.

10.00.00- FILOLOGIYA FANLARI:

Axmedov Oybek Saporbayevich – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ko'chimov Shuxrat Norqizilovich – filologiya fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hasanov Shavkat Ahadovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Baxronova Dilrabo Keldiyorovna – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Mirsanov G'aybullo Qulmurodovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Salaxutdinova Musharraf Isamutdinovna – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, Samarqand davlat universiteti;

Kuchkarov Raxman Urmanovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent v/b, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yunusov Mansur Abdullayevich – filologiya fanlari nomzodi, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Saidov Ulugbek Aripovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi.

12.00.00- YURIDIK FANLAR:

Axmedshayeva Mavlyuda Axatovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Muxitdinova Firyuza Abdurashidovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Esanova Zamira Normurotovna – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan yurist, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hamroqulov Bahodir Mamasharifovich – yuridik fanlar doktori, professor v.b., Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti;

Zulfiqorov Sherzod Xurramovich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti;

Xayitov Xushvaqt Saparbayevich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Asadov Shavkat G'aybullayevich – yuridik fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Ergashev Ikrom Abdurasulovich – yuridik fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Utemuratov Maxmut Ajimuratovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Saydullayev Shaxzod Alixanovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hakimov Komil Baxtiyarovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yusupov Sardorbek Baxodirovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Amirov Zafar Aktamovich – yuridik fanlar doktori (PhD), O'zbekiston Respublikasi Sudyalari oliy kengashi huzuridagi Sudyalari oliy maktabi;

Jo'rayev Sherzod Yuldashevich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Babadjanov Atabek Davronbekovich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Normatov Bekzod Akrom o'g'li — yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Rahmatov Elyor Jumaboyevich — yuridik fanlar nomzodi, Toshkent davlat yuridik universiteti;

13.00.00- PEDAGOGIKA FANLARI:

Xashimova Dildarxon Urinboyevna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Ibragimova Gulnora Xavazmatovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Zakirova Feruza Maxmudovna – pedagogika fanlari doktori, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti huzuridagi pedagogik kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tarmoq markazi;

Kayumova Nasiba Ashurovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Qarshi davlat universiteti;

Taylanova Shoxida Zayniyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent;

Jumaniyozova Muhayyo Tojiyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ibraximov Sanjar Urunbayevich – pedagogika fanlari doktori, Iqtisodiyot va pedagogika universiteti;

Javliyeva Shaxnoza Baxodirovna – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti;

Bobomurotova Latofat Elmurodovna — pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti.

19.00.00- PSIXOLOGIYA FANLARI:

Karimova Vasila Mamanosirovna – psixologiya fanlari doktori, professor, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Hayitov Oybek Eshboyevich – Jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti, psixologiya fanlari doktori, professor

Umarova Navbahor Shokirovna– psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, Amaliy psixologiyasi kafedrasi mudiri;

Atabayeva Nargis Batirovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Shamshetova Anjim Karamaddinovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Qodirov Obid Safarovich – psixologiya fanlari doktori (PhD), Samarkand viloyat IIB Tibbiyot bo'limi psixologik xizmat boshlig'i.

22.00.00- SOTSILOGIYA FANLARI:

Latipova Nodira Muxtarjanovna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri;

Seitov Azamat Po'latovich – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti;

Sodiqova Shohida Marxaboyevna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi.

23.00.00- SIYOSIY FANLAR

Nazarov Nasriddin Ataqulovich –siyosiy fanlar doktori, falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent arxitektura qurilish instituti;

Bo'tayev Usmonjon Xayrullayevich –siyosiy fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri.

OAK Ro'yxati

Mazkur jurnal Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining 2022-yil 30-noyabrdagi 327/5-son qarori bilan tarix, iqtisodiyot, falsafa, filologiya, yuridik va pedagogika fanlari bo'yicha ilmiy darajalar yuzasidan dissertatsiyalar asosiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas'uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog'och ko'chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog'lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).

MUNDARIJA

07.00.00 – TARIX FANLARI

<i>Xadjamuratova Matlyuba Xashimovna</i> YOSHLARNI IJTIMOIIY HIMOYA QILISHNING TARIXIY ILDIZLARI	11-15
<i>Abdimo‘minov Oybek Bektemirovich</i> MARKAZIY OSIYODA KO‘PTOMONLAMA MUNOSABATLAR: TARIXIY YONDASHUVLAR, SIYOSIY VA IQTISODIY INTEGRATSIYA	16-22
<i>Шадманов Турдибай Рузобаевич</i> ПРОБЛЕМЫ ПЛАНИРОВАНИЯ ПРИ СТРОИТЕЛЬСТВЕ ЖИЛЬЯ В УЗБЕКИСТАНЕ В ПЕРИОД 1940-1960 ГГ	23-27
<i>Мирзаева Наргиза Беркиновна, Рузиева Мухлиса Баходир кизи</i> ИНВАЛИДНОСТЬ И ЕЕ ИСТОРИЯ. СОЦИАЛЬНАЯ ЗАЩИТА ИНВАЛИДОВ В УЗБЕКИСТАНЕ	28-33
<i>Abdug‘aniyev Bekzod Abduvali o‘gli</i> SUG‘DIYLARDA DIN MASALASI: ZARDUSHTIYLIK VA MAZDAKIYLIK	34-40
<i>Umrzoqov Maqsud Shokirovich</i> V.L.VYATKINNING SAMARQANDNING TARIXIY YODGORLIKLARINI O‘RGANISHGA DOIR ISHLARI	41-46
<i>Ochildiyev Lochinbek</i> QASHQADARYO VOHASI TARIXIY-MADANIY YODGORLIKLARI, ZIYORATGOHLARI ULARNING TARIXIY-ETNOGRAFIK XUSUSIYATLARI	47-56
<i>Mamatqulov Bekzod, Bozorov Alisher</i> O‘ZBEKISTONDA SANOAT TARMOQLARINING RIVOJLANISHIDA JANUBIY VILOYATLARNING O‘RNI (1924-1991-YILLAR)	57-64

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI

<i>Мамажонов Акрамжон</i> МОЛИЯВИЙ НАТИЖАЛАР (УМУМЛАШГАН ДАРОМАДЛАР) ТЎҒРИСИДАГИ ҲИСОБОТ ВА УНИ ШАКЛЛАНИШИ	65-71
<i>Xolmurotov Xolilla</i> O‘ZBEKISTONDA QAYTA TIKLANUVCHI ENERGIYA MANBALARINI RIVOJLANTIRISH VA ENERGOSAMARADORLIKNI OSHIRISH ISTIQBOLLARI: IQTISODIY VA IJTIMOIIY TAHLIL	72-83
<i>Karimov Khojakbar</i> INNOVATION POTENTIAL AND TECHNOLOGICAL DEVELOPMENT IN UZBEKISTAN'S MANUFACTURING SECTOR: ENHANCING EFFICIENCY THROUGH AI-DRIVEN MANAGEMENT OF INNOVATIVE INFRASTRUCTURES	84-90
<i>Тўлаков Улуғбек Тошмаматович</i> СОЛИҚ МАЪМУРИЯТЧИЛИГИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШДА ИННОВАЦИОН ЁНДАШУВЛАР	91-105

<i>Xolmurotov Fozil</i> RAQOBATBARDOSHLIKNI OSHIRISH VA EKSPORTNI RIVOJLANTIRISH ORQALI MINTAQAVIY IQTISODIY BARQARORLIKNI TA'MINLASH: NAZARIYA VA AMALIY YONDASHUVLAR	106-118
<i>Komilov Bakhtiyorjon</i> OPPORTUNITIES AND CHALLENGES IN E-COMMERCE LOGISTICS IN CENTRAL ASIA	119-129
<i>Abdusattorov Sodiqjon</i> TA'LIM XIZMATLARI BOZORIDA TADBIRKORLIK FAOLIYATI TURLARI	130-134
<i>G'anibayev Ilxomjon</i> AUDITORLIK DALILLARI ISHONCHLILIGINI TA'MINLASHDA INTERVYU USULINING AHAMIYATI	135-145
<i>Akhmedov Khasan</i> ISSUES OF IMPROVING THE SYSTEM OF COMPENSATION PAYMENTS UNDER COMPULSORY CIVIL LIABILITY INSURANCE	146-153
<i>Саттаров Абдусамат Умиркулович</i> МИНТАҚАВИЙ ИҚТИСОДИЁТДА БАҲОЛАШ МЕТОДИКАСИ ВА УНДА ЭКОНОМЕТРИК УСУЛЛАР	154-159
<i>Musamukhamedov Azimjon Jamoliddinovich</i> O'ZBEKISTONDA ISLOMIY MIKROMOLIYA: BARQARORLIK VA FAROVONLIK SARI ADOLATLI YO'L	160-168
09.00.00 – FALSAFA FANLARI	
<i>Xaitov Elmurod Bekmurodovich</i> DUNYO AHOLISINING O'SISH DINAMIKASIGA TA'SIR ETUVCHI IJTIMOIIY KO'RSATKICHLAR VA AHOLI HAYOT SIFATI	169-174
<i>Shaydullayev Normuhammad</i> BIOEPISTEMOLOGIIYA YOKI EPISTEMOLOGIIYADA FANLARARO YONDASHUVLAR	175-179
<i>Sulaymonov Maxmudjon Shuxratbekovich</i> O'ZBEKISTONDA FUQAROLIK POZITSIIYASI SHAKLLANISHIGA TA'SIR KO'RSATUVCHI IJTIMOIIY OMILLARNING FALSAFIY TAHLILI	180-185
<i>Berdaliyeva Sevara</i> YUSUF XOS HOJIBNING AXLOQIIY QARASHLARINI SHAKLLANISHINING TARIXIIY-IJTIMOIIY OMILLARI	186-198
<i>Ergashev Urolbek Berkinovich</i> AHMAD TOSHKO'PRIZODA ILMLAR TASNIFINING AHAMIYATI	199-205
<i>Qaxorov Pulotjon Xursanmurodovich</i> INSON GO'ZALLIGI VA UNING AXLOQIIY BAHOSI	206-211
<i>Абдуллаходжаев Гайрат</i> ГЛОБАЛИЗАЦИЯ И ЕЁ ВЛИЯНИЕ НА ЭСТЕТИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ МОЛОДЕЖИ	212-215
<i>Ro'ziyev Maqsud O'rinovich</i> ABULHASAN BAXMANYOR SHAXSIYATI VA MA'NAVIY MEROSI	216-220

10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI

<i>O'zbekov Umidjon Narzullo o'g'li, Boboqulova Nilufar Xayrullo qizi</i> BOSHLANG'ICH TA'LIM INGLIZ TILI DARSLARIDA OG'ZAKI NUTQNI SHAKLLANTIRISH	221-225
<i>Kamalova Madina</i> CHINGIZ AYTMATOV ASARLARIDA BOLA RUHIYATI	226-230
<i>Karimov Rivojiddin Gulamjonovich</i> DISCOURSE AND ITS LINGUOCULTURAL INTERPRETATION	231-240
<i>Baxtiyorova Maftuna Baxtiyorovna</i> INGLIZ TILIDA ANTROPONIMIK BIRLIKLARNING LEKSIK-SEMANTIK TAHLILI	241-246
<i>Nurmuxammedov Yusuf Shakarboyevich</i> FRAZEOLOGIK BIRLIKLARNING MA'NO QATLAMLARI, METAFORA VA METONIMIYA KABI LINGVISTIK HODISALAR BILAN ALOQASI	247-251
<i>Xujakulov Ravshan Isroilovich</i> INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA XALQ TABOBATIGA OID LEKSIK BIRLIKLARNING DERIVATION TADQIQI	252-258
<i>Olimova Khurshida Vaydillayevna</i> "PROPER NOUNS IN ENGLISH AND UZBEK: STRUCTURE AND THEIR UNIQUE FEATURES"	259-263
<i>Ermatov Ixtiyor, Risqulova Muslima</i> "DEVONU LUG'OTIT TURK" ASARIDA TOPONIMLARNING BERILISHI	264-269
<i>Abduraimova Dinara Bahodir qizi, Abdullayeva Nilufar Ramazonovna</i> INGLIZ TILIDAGI LEKSIK MATERIALLARNI BOYITISHDA ZAMONAVIY TEKNOLOGIYALARNING O'RNI	270-273
<i>Mardonov Maxmud</i> LATIFALARNI TASNIF QILISH MEZONLARI VA TASNIFOTI	274-280
<i>Nazarov Sardor Shamurodovich</i> A COMPARATIVE STUDY OF STRUCTURAL-SEMANTIC CHARACTERISTICS OF ENGLISH AND UZBEK LANGUAGE WORD COMBINATIONS	281-284

12.00.00 – YURIDIK FANLAR

<i>Абдурасулова Кумриниса Раимкуловна, Каракетова Дилноза Юлдашевна</i> КРИМИНОЛОГИЯДА САБАБИЯТ	285-302
<i>Yumatov Bogdan Olegovich</i> APPROACHES TO UNDERSTANDING THE PRINCIPLES OF ANTI-CORRUPTION MONITORING	303-309
<i>Абдурахманова Нодирахон</i> ПРОБЛЕМЫ ИМПЛЕМЕНТАЦИИ СМАРТ-КОНТРАКТОВ В ЗАКОНОДАТЕЛЬНО УЗБЕКИСТАНА	310-317
<i>Бекбутаева Лобар</i> СОЦИАЛЬНАЯ ЗАЩИТА ПРАВ ДЕТЕЙ-СИРОТ И ДЕТЕЙ, ОСТАВШИХСЯ БЕЗ ПОПЕЧЕНИЯ РОДИТЕЛЕЙ: МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВЫЕ СТАНДАРТЫ И НАЦИОНАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ	318-323

<i>Nishonov Abdulloh Ubaydulloh o'g'li</i> CHIQUINDILARNI TRANSCHEGARAVIY TASHISH VA OLIB O'TISHNING XALQARO HUQUQIY TARTIBI	324-329
<i>Саидов Шохруххон Музаффарович</i> ПРОКУРАТУРА ОРГАНЛАРИНИНГ ҲУҚУҚ ИЖОДКОРЛИГИ ФАОЛИЯТИДАГИ ИШТИРОКИНИ БАҲОЛАШНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ	330-338
<i>Maxmudov Sunnat Azim o'g'li</i> AYBLILIK TO'G'RISIDAGI MASALANI HAL QILMAY TURIB JINOYAT ISHINI TUGATISH TARTIBI: QONUNCHILIKDAGI MUAMMOLAR TAHLILI	339-348
<i>Inomxo'jaeva Sanobar Muxammadixonovna</i> JAMIYATDA HUQUQIY ONGNI RIVOJLANTIRISHDA HUQUQIY TARBIYA USULLARINING AHAMIYATI	349-355
<i>Mirzakarimova Dilafruz Doniyorovna</i> SUN'IY INTELLEKT, ROBOTOTEXNIKA VA HUQUQ: SUN'IY INTELLEKTNING XAVFSIZ KIBERXAVFSIZLIK TIZIMLARIGA TA'SIRI	356-362
<i>Raximjonova Nargizaxon Raximjonovna</i> YAGONA JINOYATNING JINOYAT-HUQUQIY TAVSIFI	363-368
<i>Dehqanov Raxmatilla Mirzaraxmat o'g'li</i> ISTE'MOLCHILAR ISHTIROKIDAGI TRANSCHEGARAVIY MUNOSABATLAR UCHUN QO'LLANADIGAN HUQUQ	369-374
13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI	
<i>Iminaxunova Iroda Xuseynovna</i> DIAGNOSTIK YONDASHUV ASOSIDA XORIJIY TILNI O'QITISH IMKONIYATLARI	375-379
<i>Xusanova Mohira</i> XORIJIY TILLARNI O'QITISH VA NAZORAT QILISHNING MAZMUNI	380-386
<i>Haqberdiyev Baxtiyor Rustamovich</i> TEXNIK VA SAN'AT FANLARINI INTEGRATIV O'QITISHDA SINERGETIK KOMPETENTLIKNI TAKOMILLASHTIRISH	387-391
<i>Erkulova Feruza Melikuziyevna</i> THE ROLE OF METHODOLOGICAL TRAINING IN ENHANCING PROFESSIONAL COMPETENCE OF FOREIGN LANGUAGE TEACHERS	392-402
<i>Malikova Madina Abduraxmon qizi</i> INGLIZ TILI DARSLARINI O'QITISH JARAYONIDA HAMKORLIK VA KOOPERATIV O'QITISH TEKNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHNING USTUVOR USULLARI	403-407
<i>Умаров Азиз Авазович</i> РОЛЬ ДИАЛОГИЧЕСКОЙ РЕЧИ В ОБУЧЕНИИ РУССКОМУ ЯЗЫКУ: МЕТОДИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ	408-412
<i>Рахмонова Шалола Фахриддин кизи</i> ЖАМИЯТ РИВОЖЛАНИШИДА МЕДИА КОМПЕТЕНЦИЯНИНГ ЎРНИ	413-417
<i>Boymirzaeva Raximaxon Xoshimjonovna</i> XALQ TA'LIMI PEDAGOGLARNI MALAKASINI OSHIRISH JARAYONIDA HUQUQIY ONG VA HUQUQIY MADANIYATINI YUKSALTIRISHGA OID XORIJ TAJRIBASI	418-427

<i>Jamolova Mohigul Baxtiyorovna</i> BO'LAJAK CHET TILI FANI O'QITUVCHILARINING TANQIDIY FIKRLASH QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY VA METODIK ASOSLARI	428-432
<i>Raxmatov Mirzo Mukimovich</i> BO'LAJAK INFORMATIKA O'QITUVCHILARIGA DASTURLASH TILLARINI O'QITISHNI TAKOMILLASHTIRISHDA SEMIOTIK YONDASHUV	433-438
<i>Umirova Mamlakat Imomovna</i> NUTQIY MADANIYATNI O'STIRISHNING NAZARIY VA AMALIY ASOSLARI	439-442
<i>Nafasov Arslon Komilovich</i> TARIX FANINI O'QITISH PEDAGOGIK TADQIQOTLAR OBYEKTI SIFATIDA	443-448
<i>Valiyeva Nasiba Xadiytullayevna</i> OLIY TA'LIMDA O'QITISHNI RAQAMLASHTIRISHDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK METOD VA MODELLAR	449-455
<i>Мухаммадиева Угилрой Холмуродовна</i> ФОРМИРОВАНИЕ НАВЫКОВ И КОМПЕТЕНЦИЙ В ОБЛАСТИ СИНХРОННОГО ПЕРЕВОДА У СТУДЕНТОВ	456-463
<i>Qosimova Ozoda Xudoynazarovna</i> PEDAGOG XOTIN-QIZLARNING IJTIMOY FAOLLIGINI RIVOJLANTIRISHNING IJTIMOY- PEDAGOGIK TAHLILI	464-472

Received: 20 December 2024

Accepted: 5 January 2025

Published: 15 January 2025

Article / Original Paper

ENSURING REGIONAL ECONOMIC SUSTAINABILITY THROUGH ENHANCING COMPETITIVENESS AND EXPORT DEVELOPMENT: THEORETICAL AND PRACTICAL APPROACHES

Xolmurotov Fozil

Mamun University

Associate Professor of the "Economics" Department,

E-mail: xolmurodov_fozil@mamunedu.uz

Abstract. This study examines the theoretical foundations and practical implications of enhancing regional economic competitiveness through export development. Competitiveness, a multifaceted concept, affects economic activity at various levels, from individual firms to entire countries. The study examines the historical evolution of competitiveness, highlighting its roots in classical economic theories and its transition to modern multidimensional frameworks that include productivity, innovation, and market dynamics. Through a comprehensive review of the literature and methodologies, the study identifies key drivers of competitiveness, including infrastructure, public policy, education, and technological progress. Special attention is paid to the contributions of Michael Porter, in particular his "Diamond Model", which emphasizes the interrelationships between factor conditions, demand conditions, relevant industries and firm strategy in supporting competitive advantage.

This study also highlights the important role of export development in enhancing regional economic competitiveness. It argues that focusing on developing internationally competitive products can significantly increase economic activity and job creation, which are essential for long-term sustainability. Export activity enhances market expansion, mitigates the risks associated with domestic market dependence, and contributes to socio-economic development by creating employment opportunities and raising living standards.

Keywords: competitive, export, classic, region, market.

RAQOBATBARDOSHLIKNI OSHIRISH VA EKSPORTNI RIVOJLANTIRISH ORQALI MINTAQAVIY IQTISODIY BARQARORLIKNI TA'MINLASH: NAZARIYA VA AMALIY YONDASHUVLAR

Xolmurotov Fozil,

Ma'mun Universiteti "Iqtisodiyot"

kafedrası dotsenti

Annotatsiya. Ushbu tadqiqot eksportni rivojlantirish orqali mintaqaviy iqtisodiy raqobatbardoshlikni oshirishning nazariy asoslari va amaliy oqibatlarini o'rganadi. Raqobatbardoshlik, ko'p qirrali tushuncha, alohida firmalardan tortib butun davlatlarga bo'lgan turli darajadagi iqtisodiy faoliyatga ta'sir qiladi. Tadqiqot raqobatbardoshlikning tarixiy evolyutsiyasini o'rganadi, uning ildizlarini klassik iqtisodiy nazariyalar va unumdorlik, innovatsiyalar va bozor dinamikasini o'z ichiga olgan zamonaviy ko'p o'lchovli asoslarga o'tishini ta'kidlaydi. Adabiyot va metodologiyalarni har tomonlama ko'rib chiqish orqali tadqiqot raqobatbardoshlikni qo'zg'atuvchi asosiy omillarni, jumladan, infratuzilma, davlat siyosati, ta'lim va texnologik taraqqiyotni aniqlaydi. Maykl Porterning hissasiga, xususan, raqobatdosh ustunlikni qo'llab-quvvatlashda omil sharoitlari, talab sharoitlari, tegishli tarmoqlar va firma strategiyasi o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni ta'kidlaydigan "Olmos modeli"ga alohida e'tibor qaratilgan.

Ushbu tadqiqot mintaqaviy iqtisodiy raqobatbardoshlikni oshirishda eksportni rivojlantirishning muhim rolini ham ta'kidlaydi. Uning ta'kidlashicha, xalqaro miqyosda raqobatbardosh mahsulotlarni ishlab chiqishga e'tibor qaratish uzoq muddatli barqarorlik uchun zarur bo'lgan iqtisodiy faollikni va ish o'rinlarini yaratishni sezilarli

darajada oshirishi mumkin. Eksport faoliyati bozor kengayishini kuchaytiradi, ichki bozorga qaramlik bilan bog'liq risklarni yumshatadi va aholi bandligi imkoniyatlarini yaratish va turmush darajasini oshirish orqali ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga yordam beradi.

Kalit so'zlar: raqobatbardosh, eksport, klassik, mintaqa, bozor.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V5I1Y2025N13>

Kirish. “Raqobatbardoshlik” atamasi iqtisodda eng ko'p qo'llaniladigan tushunchalardan biridir, ammo u yetarli darajada aniq emas, bu raqobatbardoshlikning umumiy qabul qilingan ta'rifini anglatadi. Bu atama klassik lotincha “petere” izlash, hujum qilish, maqsad qilish, xohlash ma'nosini bildiruvchi so'zdan va lotincha “con-” prefiksidan kelib chiqqan. Hozirgi vaqtda u ko'pincha turli kontekstlarda qo'llaniladi, bu turli tadqiqotchilarga o'xshamaydigan narsalarni anglatadi. Bu ibora XX asrning 70-yillarida yaratilgan. Aynan o'sha paytda amerikalik iqtisodchilar amerikalik va yapon kompaniyalari o'rtasidagi shiddatli savdo yangi dalili ostida raqib iqtisodlari o'rtasidagi raqobatbardoshlik darajasini aniqlash uchun birinchi urinishlarni amalga oshirdilar[1]. Raqobatbardoshlik bo'yicha tadqiqotlar yillar davomida ommalashgan bo'lsa-da, so'nggi paytlarda u gullab-yashnagan ko'rinadi, chunki ko'plab iqtisodiy hodisalar raqobatbardosh yoki raqobatbardosh emasligiga qarab baholanadi. Raqobatbardoshlik har xil (makro va mikro) darajalarda tahlil qilinadigan iqtisodiy tadqiqotlarda, shu jumladan, agrobiznes tadqiqotlarida keng tarqalgan atama bo'lishiga qaramay, uning ma'nosini tushunish bilan bir qatorda uni o'lchashda ham muammolar mavjud. Yana bir tadqiqot muammosi makon va vaqt bo'yicha raqobatbardoshlik determinantlarining katta o'zgarishi bilan bog'liq. Raqobatbardoshlik konsepsiyasining keng tarqalgan noto'g'ri tushunilishi siyosiy nutq, shuningdek, siyosat va korporativ tanlovlar uchun xavfli oqibatlarga olib keladi. Ushbu tadqiqotning asosiy g'ayrati ushbu bir nechta fikrlarga e'tiborni jalb qilishdir[2].

Raqobatbardoshlik konsepsiyasining nazariy asoslarini har tomonlama ko'rib chiqish uchun biz uning kelib chiqishi, asosiy yondashuvlari, asosiy hissa qo'shuvchilari, qo'llanilishi, tanqidlari va hozirgi dolzarbligini o'rganamiz.

Krugmanning argumentiga qaramay, “iqtisodchilar, umuman olganda, raqobatbardoshlik so'zini ishlatmaydilar”[3]. Mavzu bo'yicha adabiyotlarni o'rganib chiqqandan so'ng, mualliflar raqobatbardoshlik o'lchovlari spektrini qamrab oladigan ta'riflarni tanladilar (1-jadval).

Raqobatbardoshlik tushunchasining ildizlari klassik iqtisodiy fikrga borib taqaladi, vaqt o'tishi bilan kengroq omillar va istiqbollarni qamrab olish uchun sezilarli darajada rivojlanadi. Raqobatbardoshlik nazariyalarining tarixiy rivojlanishi fundamental iqtisodiy tamoyillardan zamonaviy bozorlarning ko'p qirrali xususiyatini hisobga oluvchi murakkab modellarga o'tishni aks ettiradi. Raqobatbardoshlik tushunchasini mutlaq ustunlik g'oyasini ilgari surgan Adam Smit kabi klassik iqtisodchilardan topish mumkin. Smitning ishi raqobat bozor dinamikasini va iqtisodiy o'sishni qanday boshqarishini tushunish uchun asos yaratdi. Antuan Avgustin Kurno bozor tuzilmalarini tahlil qilib, firmalar narx oluvchi bo'lgan sof raqobat g'oyasini kiritib, uni monopoliyaga qarama-qarshi qo'yib, konsepsiyani yanada rivojlantirdi. Neoklassik maktab ushbu g'oyalarni kengaytirib, ko'plab kichik firmalar raqobatlashadigan ideal bozor holati sifatida mukammal raqobatga e'tibor qaratdi, bu esa resurslarni optimal taqsimlash va uzoq muddatda nol iqtisodiy foyda keltirdi.

1-jadval. Turli mualliflar tomonidan keltirilgan raqobatbardoshlik ta'riflari

Muallif [yil]	Ta'rif
Adamkiewicz-Drwillo[4] [2002]	Kompaniyaning raqobatbardoshligi uning mahsulotlarini bozordagi talablarga va raqobat sharoitlariga moslashtirishni anglatadi, ayniqsa mahsulot turi, sifati, narxi hamda optimal savdo kanallari va targ'ibot usullarini tanlashda.
Altomonte et al[5]. [2012]	Tashqi yoki xalqaro raqobatbardoshlik — bu o'z mamlakatida ko'p bo'lgan tovar va xizmatlarni boshqa mamlakatlarda kam bo'lgan tovar va xizmatlarga almashtirish qobiliyatidir.
Ajitabh, Momaya[6] [2004]	Firma raqobatbardoshligi uning raqobatli bozordagi ulushini bildiradi.
Barker, Köhler [1998]	Mamlakat raqobatbardoshligi uning erkin va adolatli bozor sharoitida xalqaro bozorlarda talabni qondira oladigan mahsulot va xizmatlar ishlab chiqarish darajasini anglatadi. Shu bilan birga, aholi daromadlarining real darajasini uzoq muddatda saqlash va oshirishni o'z ichiga oladi.
Bobba et al. [1971]	Raqobatbardoshlik — bu millatlar, hududlar va kompaniyalarning boylik yaratish qobiliyatidir, bu esa yuqori maoshlarning asosiy sharti hisoblanadi.
Buckley et al. [1988]	Firma raqobatbardoshligi — bu mahsulot va xizmatlarni yuqori sifat va arzon narxlarda ishlab chiqarish va sotish qobiliyatidir, raqobatchilaridan, jumladan, xalqaro raqobatchilaridan ustun bo'lishdir. Raqobatbardoshlik — bu firmalarning uzoq muddatli foyda ko'rsatkichlari, xodimlarini rag'batlantirish va egalariga yuqori daromadlar taqdim etish qobiliyatidir.
Chao-Hung, Li-Chang [2010]	Firma raqobatbardoshligi — bu global bozor sharoitida raqiblariga nisbatan iqtisodiy kuchidir, bu erda mahsulotlar, xizmatlar, inson resurslari va innovatsiyalar geografik chegaralarga qaramay erkin harakat qiladi.
European Commission [2001]	Millatning raqobatbardoshligi — bu iqtisodiyotning aholiga yuqori va o'suvchi turmush darajasini hamda barqaror bandlik darajasini ta'minlash qobiliyatidir.
Flejterski [1984]	Raqobatbardoshlik — bu sektor, sanoat yoki tarmoqning mahsulotlarini dizayn qilish va raqobatchilar tomonidan taklif qilingan mahsulotlarning xususiyatlariga nisbatan narx, sifat va boshqa jozibadorlik xususiyatlarida ustunlik qilish qobiliyatidir.
Krugman [1990, 1994]	Agar raqobatbardoshlik biror ma'noga ega bo'lsa, bu shunchaki mahsulдорlikni ifoda etishning boshqa bir usulidir. Mamlakatning turmush darajasini oshirish qobiliyati asosan uning mahsulдорligini oshirish qobiliyatiga bog'liq. Raqobatbardoshlik milliy iqtisodiyotlarga nisbatan ishlatilganda ma'nosiz so'zdir.
Porter [1990]	Milliy darajadagi raqobatbardoshlikning yagona mazmunli tushunchasi bu milliy mahsulдорlikdir. Raqobatbardoshlik iqtisodiyotning o'z aholisiga turmush darajasini oshiruvchi va barqaror asosda yuqori darajadagi bandlikni ta'minlash qobiliyatidir.
Porter et al. [2008]	Raqobatbardoshlikning eng intuitiv ta'rifi — bu mamlakat mahsulotlari uchun global bozor ulushidir. Bu raqobatbardoshlikni nol yig'indi o'yini (zero-sum game) qiladi, chunki bir mamlakatning yutug'i boshqa mamlakatlar yo'qotishiga olib keladi.

Scott, Lodge [1985]	Milliy raqobatbardoshlik — bu mamlakatning xalqaro savdoda mahsulotlar yaratish, ishlab chiqarish, taqsimlash va/yoki xizmat ko'rsatish qobiliyatidir, bu bilan birga o'z resurslaridan tobora ko'proq daromad olishni ta'minlaydi.
Tyson D'Andrea [1992]	Raqobatbardoshlik — bu xalqaro raqobat talablariga javob beradigan mahsulot va xizmatlarni ishlab chiqarish qobiliyatidir, bunda fuqarolarimiz turmush darajasining barqaror va o'suvchi bo'lishidan bahramand bo'ladilar.

XX asr raqobatbardoshlik nazariyasida sezilarli yutuqlarga erishdi, yangi modellar va asoslar joriy etildi, ular alohida firmalardan milliy va mintaqaviy raqobatbardoshlikka e'tiborni qaratdi. Bu davr raqobatbardoshlikni qanday konsepsiyalash va o'rganishda hal qiluvchi o'tish davrini belgilab berdi.

Adabiyotlar sharhi. Raqobatbardoshlik nazariyalari iqtisod, biznes va strategiya sohalaridan turli nuqtai nazarlarni qamrab olish uchun rivojlandi. Ushbu yondashuvlar turli darajadagi raqobat dinamikasini tushunish va tahlil qilish uchun turli xil yo'nalishlarni taqdim etadi.

1. Raqobatbardoshlikning iqtisodiy nazariyalari

Klassik va neoklassik nazariyalar

Bu nazariyalar bozor kuchlarining roli va resurslarni samarali taqsimlashga qaratilgan. Ular iqtisodiy samaradorlik, samaradorlik va raqobatning innovatsiyalar va iqtisodiy o'sishdagi roli kabi omillarning muhimligini asoslaydi. Raqobatbardoshlikning iqtisodiy nazariyalari, xususan klassik va neoklassik tuzilmalar resurslarni taqsimlash va iqtisodiy samaradorlikdagi bozor kuchlarining ahamiyatini ta'kidlaydi. Mukammal raqobat konsepsiyasi bir xil mahsulotlar ishlab chiqaradigan ko'plab firmalar innovatsiyalar va samaradorlikni qanday oshirishi, natijada arzon narxlar va ko'proq tanlovlar orqali iste'molchilarga foyda keltirishi mumkinligini ko'rsatadi[7]. Bundan tashqari, Rikardian modeli va Xeksher-Olin modeli mamlakatlar o'rtasidagi savdo modellari va raqobatbardoshligini shakllantirishda qiyosiy ustunlik va omillar ta'minoti muhimligini ta'kidlaydi[8]. Ushbu nazariyalar birgalikda ta'kidlaydilarki, unumdorlik va ko'lam samarasi firmalar uchun raqobatbardosh ustunliklarga erishish uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega, chunki kattaroq ishlab chiqarish masshtablari o'rtacha xarajatlarni pasaytirish va samaradorlikni oshirishga olib kelishi mumkin[9]. Shunday qilib, raqobat, samaradorlik va resurslarni taqsimlashning o'zaro ta'siri klassik va neoklassik iqtisodiy fikrda iqtisodiy o'sish va innovatsiyalarning asosini tashkil qiladi[10].

Porterning olmos modeli

Maykl Porterning olmos modeli milliy raqobatbardoshlikni to'rtta o'zaro bog'liq xususiyat orqali ifodalaydi: omillar sharoitlari, talab sharoitlari, bog'liq va qo'llab-quvvatlovchi tarmoqlar, firma strategiyasi, tuzilmasi va raqobat. Faktor sharoitlari mamlakatning raqobatdosh ustunligiga ta'sir ko'rsatadigan asosiy resurslar va infratuzilmani o'z ichiga oladi, talab sharoitlari esa ichki bozorning murakkabligi va hajmini aks ettiradi, innovatsiyalar va o'sishni ta'minlaydi[11]. Tegishli va qo'llab-quvvatlovchi tarmoqlarning mavjudligi hamkorlik va bilim almashishni rag'batlantiradi, umumiy raqobatbardoshlikni oshiradi. Bundan tashqari, firmalar o'zlarining raqobatdosh landshaftlarida qabul qiladigan strategiyalar va tuzilmalar mamlakatning raqobatdosh ustunligini saqlab qolish qobiliyatini shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Birgalikda ushbu elementlar global iqtisodiyotda milliy raqobatbardoshlikni nafaqat qo'llab-quvvatlovchi, balki harakatga keltiruvchi dinamik muhitni yaratadi[12]. Ushbu

o'zaro ta'sirlarni tushunish iqtisodiy o'sishni va farovonlikni qo'llab-quvvatlashni maqsad qilgan siyosatchilar va biznes uchun juda muhimdir.

2. Raqobatbardoshlikning biznes va boshqaruv nazariyalari

Biznes va menejment nazariyalarida firmaning raqobatbardosh ustunligi uning qimmatli, kam uchraydigan, takrorlanmaydigan va almashtirib bo'lmaydigan resurslarni samarali boshqarish qobiliyatiga asoslanganligini ta'kidlash lozim. Ushbu istiqbol Resursga asoslangan ko'rinishga (RBV) mos keladi, bu esa barqaror raqobatdosh ustunlikka (SCA) erishish uchun ichki imkoniyatlar juda muhim ekanligini asoslaydi[13]. VRIN tizimi ushbu resurslarni baholash uchun tizimli yondashuvni taqdim etish orqali buni qo'llab-quvvatlaydi, firmalar o'zlarining noyob kuchli tomonlarini aniqlashlari va ulardan foydalanishlarini ta'minlaydilar[14]. Bundan tashqari, asosiy kompetensiya konsepsiyasi firmalarga raqobatchilardan ustun turishga imkon beradigan muhim ko'nikmalarni rivojlantirish muhimligini ta'kidlaydi[15]. Dinamik bozorlarda firmalar, shuningdek, o'zgaruvchan sharoitlarga moslashish va innovatsiya qilish imkonini beruvchi dinamik qobiliyatlarni rivojlantirishlari kerak, bu esa o'zlarining raqobatdosh ustunligini saqlab qolishlari kerak[16]. Bu nazariyalar birgalikda uzoq muddatli raqobatbardoshlikni oshirishda ichki resurslarni boshqarish muhimligini asoslaydi. Ushbu nazariya kompaniyaning tez o'zgaruvchan muhitni hal qilish uchun ichki va tashqi vakolatlarini integratsiyalash, qurish va qayta konfiguratsiya qilish qobiliyatiga e'tibor qaratish orqali RBVni kengaytiradi.

3. Raqobaebardoshlikning strategik boshqaruv nazariyalari

Strategik menejment nazariyalari sanoatning jozibadorligi va potensial rentabelligini belgilovchi raqobat kuchlarini tahlil qilishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ushbu sohadagi asosiy asoslardan biri Porterning beshta kuchi bo'lib, u xaridorlar va etkazib beruvchilarning savdolashish qobiliyatini, yangi ishtirokchilar va ularning o'rnini bosuvchi kompaniyalarning tahdidini va mavjud firmalar o'rtasidagi raqobatning intensivligini o'rganadi. Ushbu tahlil tashkilotlarga raqobat muhitini tushunishga va asoslangan strategik qarorlar qabul qilishga yordam beradi[17]. Porter asoslari bilan birgalikda SWOT tahlili tashkilotlar uchun o'zlarining ichki kuchli va zaif tomonlarini, shuningdek, tashqi imkoniyatlar va tahdidlarni aniqlashda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Ushbu omillarni tizimli ravishda baholash orqali firmalar bozor imkoniyatlaridan foydalanish va potensial tahdidlarni yumshatish bilan birga o'zlarining kuchli tomonlarini ishlatadigan va zaif tomonlarini bartaraf etadigan strategiyalarni ishlab chiqishi mumkin[18]. Tashqi bozor tahlilini ichki baholash bilan birlashtirishning ushbu ikki tomonlama yondashuvi strategik muhitning har tomonlama ko'rinishini ta'minlaydi. Bozorga asoslangan ko'rinish (MBV) tashkilotning strategiyasi va faoliyatini shakllantirishda tashqi bozor sharoitlari va raqobat kuchlarining ahamiyatini asoslaydi. Ushbu nuqtai nazar sanoat ichidagi raqobat dinamikasini tushunish raqobatdosh ustunlikka erishish va uni saqlab qolish uchun zarur degan tushunchaga mos keladi[19]. Shu nuqtai nazardan, strategik menejment tashkilot muvaffaqiyatining muhim elementiga aylanadi, chunki u nafaqat bozor ehtiyojlarini tushunishni, balki raqobatchilardan samarali va foyda keltiradigan strategiyalarni ishlab chiqishni ham o'z ichiga oladi[20]. Bundan tashqari, raqobat strategiyasi nazariyasi firmalar va ularning muhitlari o'rtasidagi o'zaro ta'sirni ta'kidlab, firmalar turli strategik alternativalar orqali raqobatdosh ustunlikka erishishlari mumkinligini ko'rsatadi. Ushbu o'zaro ta'sir firmalar uchun o'zgaruvchan bozor sharoitlariga va iste'molchilarning afzalliklariga moslashish uchun juda muhimdir, bu ko'pincha xaridorlarning savdolashish qobiliyati va o'rinbosarlarning

tahdidi ta'sir qiladi[21]. Oxir oqibat, raqobatchilarning ehtiyojlarini raqobatchilarga qaraganda samaraliroq qondirish qobiliyati raqobatdosh ustunlikning mohiyatidir. Buning uchun menejerlardan strategik fikrlash kerak, ular bozor tendensiyalarini tan olish va o'z tashkilotlarining imkoniyatlarini mos ravishda moslashtirishga mohir bo'lishi kerak. Porterning beshta kuchlari kabi tashqi tahlillar va SWOT tahlili orqali ichki baholashlarni birlashtirib, firmalar o'zlarining raqobatdosh muhitlarining murakkabliklarini yo'lga qo'yishlari va uzoq muddatli muvaffaqiyatga erishishlari mumkin. Xulosa qilib aytganda, ushbu nazariyalar va vositalarning o'zaro ta'siri turli sohalarda raqobatbardoshlikni tushunish va oshirish uchun mustahkam asos yaratadi, bu esa firmalarga o'sish va rentabellikni ta'minlovchi strategik qarorlar qabul qilish imkonini beradi. Ushbu vosita biznes raqobati yoki loyihani rejalashtirish bilan bog'liq kuchli, zaif tomonlar, imkoniyatlar va tahdidlarni aniqlash uchun ishlatiladi. Bu firmalarga ichki va tashqi muhitni tushunishga yordam beradi.

4. Raqobatbardoshlikda ko'p bosqichli va tizimli yondashuvlar

Raqobatbardoshlikni tushunishning ko'p bosqichli va tizimli yondashuvi mahsuldorlik, innovatsiyalar va bozor dinamikasi kabi turli elementlar o'rtasidagi murakkab o'zaro bog'liqliklarni tahlil qilishni o'z ichiga oladi. Ushbu tuzilmaning asosini Maykl Porterning raqobatbardoshlik mikroiktisodiyoti konsepsiyasi tashkil etadi, u davlatlar, mintaqalar va klasterlarda raqobatdosh ustunlikni ta'minlashda mahalliy omillarning muhimligini ta'kidlaydi. Ushbu tahlilning asosiy vositalaridan biri olmos modeli bo'lib, u raqobatbardoshlikka ta'sir qiluvchi to'rtta muhim sohani aniqlaydi: talab sharoitlari, omillar sharoitlari, firma strategiyasi va tegishli tarmoqlar. Ushbu sohalar dinamik ravishda o'zaro ta'sir qiladi, firmalarning bozor talablariga javoban qanday ishlashi va innovatsiyalarini shakllantiradi. Masalan, kuchli talab sharoitlari innovatsiyalarni rag'batlantirishi mumkin, bu esa samaradorlik va raqobatbardoshlikni oshirishga olib keladi. Bundan tashqari, klasterlarning rolini — o'zaro bog'langan kompaniyalar va muassasalarning geografik konsentratsiyasini e'tibordan chetda qoldirib bo'lmaydi. Klasterlar raqobatbardoshlikni oshirish uchun zarur bo'lgan hamkorlik va innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlaydi. Ular firmalar bilim va resurslarni almashishi mumkin bo'lgan muhitni yaratadi, natijada samaradorlikni oshirish va iqtisodiy o'sishni ta'minlaydi. Ushbu tarkibiy elementlardan tashqari, ijtimoiy kontekst muhim rol o'ynaydi. Yagona milliy o'ziga xoslik jamiyatda uyg'unlikni va taraqqiyotga umumiy qarashni rivojlantirish orqali raqobatdosh ustunlikni ta'minlashi mumkin. Bu o'zlikni anglash milliy ambitsiya va iroda bilan birgalikda intellektual yutuqlar va innovatsiyalar uchun jamoaviy harakatni aks ettiradi, millatning raqobatbardosh pozitsiyasini yanada oshiradi. Bozor dinamikasi ham raqobatbardoshlikka sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Talab va taklif kuchlari sanoatning qanday rivojlanishi va iste'molchilarning xohish-istaklari va texnologik taraqqiyotning o'zgarishiga javob berishini shakllantiradi. Ushbu dinamikani tushunish manfaatdor tomonlarni jalb qiladigan va innovatsiyalarni rag'batlantiradigan samarali iqtisodiy strategiyalarni ishlab chiqish uchun juda muhim, ayniqsa iqtisodiy inqiroz davrida. Nihoyat, dinamik raqobat konsepsiyasi firmalarning tez o'zgaruvchan bozorlarda doimiy ravishda moslashishi va yangilanishi zarurligini ta'kidlaydi. Ushbu moslashuvchanlik raqobatbardosh ustunlikni saqlab qolish uchun juda muhimdir, chunki u firmalarga paydo bo'ladigan muammolar va imkoniyatlarga samarali javob berishga imkon beradi. Xulosa qilib aytganda, raqobatbardoshlikka ko'p bosqichli va tizimli yondashish bir-biri bilan bog'liq bo'lgan turli omillarni, jumladan, unumdorlik, innovatsiyalar, bozor dinamikasi va kengroq ijtimoiy

kontekstni kompleks tushunishni talab qiladi. Ushbu elementlarni birgalikda ko'rib chiqish orqali manfaatdor tomonlar raqobatbardoshlikni oshirish va iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish uchun yanada samarali strategiyalarni ishlab chiqishlari mumkin.

Metodologiya va natijalar. Ushbu tadqiqotda mintaq iqtisodiyotida raqobatbardoshlikni oshirish va eksportni rivojlantirishning nazariy asoslari hamda amaliy jihatlarini o'rganish uchun turli metodologik yondashuvlardan foydalanildi. Raqobatbardoshlik va eksportning iqtisodiy rivojlanishga ta'sirini tahlil qilishda sifat va miqdoriy tadqiqot usullari uyg'unlashtirildi. Raqobatbardoshlik turli darajalarda qo'llaniladi va konsepsiyalanadi, ularning har biri uni qanday tushunish va undan foydalanish bo'yicha o'ziga xos istiqbollarni taklif etadi:

1. Individual daraja

Raqobatbardoshlik shaxsiy xususiyat sifatida individual darajada tushunilishi mumkin, bu erda u turli kontekstlarda hislar va xatti-harakatlarga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Bu xususiyat g'alaba qozonish uchun kuchli intilish bilan tavsiflanadi, bu odamlarning raqiblarini, ayniqsa raqobat sharoitida qanday qabul qilishlarini shakllantiradi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, yuqori raqobatbardosh shaxslar g'alaba qozongan vaqtga nisbatan yutqazganda raqiblari haqida ko'proq salbiy idrok etishadi, bu natijalar ularning shaxslararo baholariga bevosita ta'sir qilishini ko'rsatadi[22]. Raqobatbardoshlikni o'rganish, shuningdek, ushbu xususiyat bilan bog'liq bo'lgan hissiy jihatlarini, shu jumladan raqobat bosimidan kelib chiqadigan stress va tashvishlarni xam inobatga oladi. Ushbu hissiy javoblar juda muhim, chunki ular raqobat muhitida shaxsning ishlashi va umumiy tajribasiga ta'sir qilishi mumkin. Masalan, raqobat muhiti ko'pincha raqobatning kuchayishi tuyg'usini kuchaytiradi, bu esa shaxsning fikrlashi va kurash strategiyasiga qarab ham ijobiy, ham salbiy natijalarga olib kelishi mumkin[23]. Bundan tashqari, ijtimoiy taqqoslash nazariyasi konsepsiyasi individual raqobatbardoshlikni tushunishda muhim rol o'ynaydi. Ushbu nazariya shuni ko'rsatadiki, odamlar o'zlarini boshqalar bilan taqqoslash orqali o'zlarining qobiliyatlari va o'z qadr-qimmatlarini baholaydilar, bu ayniqsa noaniq vaziyatlarda raqobatbardosh xatti-harakatlarni kuchaytirishi mumkin[24]. Agar odamlar o'zlarining qobiliyatlari haqida noaniq his qilsalar, ular o'zlarining tengdoshlariga nisbatan o'z mavqeyini yaxshilash uchun raqobatbardosh faoliyatda faolroq ishtirok etishlari mumkin. Ushbu dinamika raqobatbardoshlik ham motivator, ham stress manbai bo'lib, odamlarning qiyinchiliklarga qanday yondashishi va raqobatchilarni qanday qabul qilishiga ta'sir qiladigan tashkilotni yaratishi mumkin. Bundan tashqari, raqobat shkalasi odamlarni raqobatga bo'lgan yondashuviga ko'ra, zavqlanish uchun jalb qilinganlardan tortib, faqat g'alaba qozonish istagi bilan boshqariladiganlargacha tasniflash uchun asos yaratadi[25]. Ushbu toifalash raqobatbardosh xatti-harakatlarning turli xil motivlarini va ular turli kontekstlarda, masalan, sport, akademik yoki ish joyidagi muhitda qanday namoyon bo'lishini tushunishga yordam beradi. Xulosa qilib aytganda, raqobatbardoshlikning individual darajasi shaxsiy xususiyatlar, hissiy reaksiyalar va ijtimoiy dinamikaning murakkab o'zaro ta'sirini o'z ichiga oladi. Ushbu elementlarni tushunish raqobatbardoshlik idrok va xatti-harakatlarni qanday shakllantirishi, natijada turli raqobat senariylarida natijalarga ta'sir qilishi haqida qimmatli tushunchalarni berishi mumkin. Ushbu omillarni o'rganib chiqqan holda, tadqiqotchilar va amaliyotchilar raqobatbardoshlikning ijobiy tomonlarini yaxshiroq ishlatishlari va uning mumkin bo'lgan salbiy tomonlarini yumshatishlari mumkin.

2. Firma darajasi

Firma darajasidagi raqobatbardoshlik ko'p qirrali tushuncha bo'lib, u firmaning bozordagi mavqeyini oshirishga qaratilgan turli strategiyalarni o'z ichiga oladi. Asosiy strategiyalar kompaniyalarning o'z sohalarida raqobatbardosh ustunlikka ega bo'lishlari uchun zarur bo'lgan xarajatlar bo'yicha yetakchilik, farqlash va e'tiborni o'z ichiga oladi. Firma raqobatbardoshligi indeksi (FCI) ushbu raqobatbardoshlikni baholash uchun muhim ko'rsatkich bo'lib xizmat qiladi, bu firma o'zining innovatsion jarayonlarini qanchalik samarali boshqarishini va bozor dinamikasiga javob berishini aks ettiradi. Raqobatbardoshlikni oshirish uchun firmalar ko'pincha samaradorlikni oshirishni birinchi o'ringa qo'yadilar, bu esa turli vositalar yordamida samaradorlik va ishlab chiqarishni oshirishni o'z ichiga oladi. Bu nafaqat operatsiyalarni soddalashtiradigan, balki tez o'zgaruvchan biznes muhitida innovatsiyalar va moslashishga yordam beradigan yangi texnologiyalarni o'z ichiga olishi mumkin. Innovatsion texnologiyalarni integratsiyalashuvi hal qiluvchi ahamiyatga ega, chunki bu firmalarga o'zlarining operatsion imkoniyatlari va mahsulot takliflarini yaxshilash orqali dolzarb va raqobatbardosh bo'lib qolish imkonini beradi. Operatsion optimallashtirish kompaniya darajasidagi raqobatbardoshlikni oshirishning yana bir muhim jihatidir. Biznes jarayonlarini takomillashtirish va samarasizliklarni bartaraf etish orqali firmalar yaxshi natijalarga erishishlari va raqobat bosimiga samaraliroq javob berishlari mumkin. Ushbu optimallashtirish ko'pincha raqobat strategiyalarini amalga oshirish bilan birga keladi, chunki firmalar bozorga ta'sirini maksimal darajada oshirish uchun o'zlarining operatsion imkoniyatlarini o'zlarining strategik maqsadlari bilan moslashtirishlari kerak. Bundan tashqari, firma xususiyatlari va raqobat strategiyalari o'rtasidagi bog'liqlik muhim ahamiyatga ega. Hajmi, resurslari va bozordagi joylashuvi kabi xususiyatlar firmalarning ushbu strategiyalarni qanday qabul qilishi va amalga oshirishiga ta'sir qiladi va natijada ularning biznes samaradorligiga ta'sir qiladi. Masalan, kichik va o'rta korxonalar (KO'B) yirik firmalarga nisbatan o'zlarining bozordagi o'ziga xos muammolari va imkoniyatlarini aks ettiruvchi turli xil raqobat strategiyalarini qabul qilishlari mumkin. Xulosa qilib aytganda, firma darajasidagi raqobatbardoshlik unumdorlikni oshirish, yangi texnologiyalarni o'zlashtirish va operatsiyalarni optimallashtirishga qaratilgan sa'y-harakatlar bilan bir qatorda xarajatlar bo'yicha yetakchilik, farqlash va diqqatni jamlash kabi strategik yondashuvlarning kombinatsiyasi bilan ta'minlanadi. FCI bugungi global bozorda barqaror raqobatdosh ustunlikka erishishda innovatsiyalar va strategik moslashuvning muhimligini ta'kidlab, ushbu dinamikani baholash uchun qimmatli asos yaratadi. Firmalar raqobat murakkabliklarida harakat qilar ekan, bu elementlarni tushunish va ulardan foydalanish uzoq muddatli muvaffaqiyat uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'ladi.

3. Sanoat darajasi

Sanoat darajasidagi raqobatbardoshlik, asosan, boshqa sohalar yoki mintaqalar bilan samarali raqobatlasha oladigan sektor ichidagi firmalarning jamoaviy qobiliyatlari bilan bog'liq. Ushbu raqobatbardoshlik bir-biriga bog'liq bo'lgan bir qancha omillar, jumladan, umumiy sanoat standartlari, innovatsion strategiyalar, qoidalarga muvofiqlik va firmalar o'rtasidagi hamkorlik bilan shakllanadi. Umumiy sanoat standartlari umumiy raqobatbardoshlikni oshirishi mumkin bo'lgan sifat va operatsion amaliyotlar uchun bazani yaratishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ushbu standartlar firmalar bo'ylab izchillik va sifatni ta'minlaydi, bu ularga iste'molchilar talablari va tartibga solish talablariga samarali javob berishga imkon beradi. Ushbu standartlarga rioya qilish orqali firmalar bozordagi mavqeyini yaxshilashi va iste'molchilar o'rtasida ishonchni oshirishi mumkin. Innovatsion strategiyalar

o'zlarining raqobatdosh ustunligini oshirishi mumkin bo'lgan yangi mahsulotlar, xizmatlar yoki jarayonlarni ishlab chiqishni maqsad qilgan firmalar uchun juda muhimdir. Innovatsiyalarni birinchi o'ringa qo'yadigan kompaniyalar odatda bozor talablari va texnologik yutuqlarga javob berish uchun yaxshiroq joylashadilar. Bu nafaqat yangi texnologiyalarni ishlab chiqish, balki ushbu innovatsiyalarni mavjud operatsiyalarga integratsiyalash qobiliyatini ham o'z ichiga oladi. Innovatsion strategiyalarni muvaffaqiyatli amalga oshiruvchi firmalar mijozlarni hayajonlantirishi, raqobatchilardan ustun turishi va mustahkam mahsulot portfelini yaratishi va shu bilan bozordagi mavjudligini mustahkamlashi mumkin. Normativ-huquqiy hujjatlarga rioya qilish sanoat raqobatbardoshligining yana bir muhim jihatidir. Firmalar o'z faoliyatini tartibga soluvchi qonunlar va qoidalarining murakkab manzarasida harakat qilishlari kerak. Muvofiqlik nafaqat huquqiy risklarni kamaytiradi, balki firmaning obro'si va operatsion samaradorligini oshiradi. Qoidalarga rioya qilish sifat va ekologik standartlarning yaxshilanishiga olib kelishi mumkin, bu esa bugungi bozorda tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Bundan tashqari, qat'iy muvofiqlikni ko'rsatadigan firmalar ko'pincha manfaatdor tomonlar tomonidan ko'proq ma'qullanadi, bu esa raqobatdosh ustunliklarga aylanishi mumkin. Kompaniyalar o'rtasidagi hamkorlik umumiy resurslar va bilimlarga olib kelishi mumkin bo'lgan hamkorlik muhitini rivojlantirish uchun zarurdir. Ushbu hamkorlik turli shakllarda bo'lishi mumkin, jumladan, ilmiy-tadqiqot va ishlanmalar bo'yicha ilmiy muassasalar bilan hamkorlik, texnologik taraqqiyot va innovatsiyalarni rag'batlantirishi mumkin. Birgalikda ishlash orqali firmalar bir-birining kuchli tomonlarini ishga solib, natijada sanoatda jamoaviy ish faoliyatini va raqobatbardoshligini oshirishi mumkin. Xulosa qilib aytganda, sanoat darajasidagi raqobatbardoshlik ko'p qirrali tushuncha bo'lib, u firmalarning innovatsiyalar yaratish, qoidalarga rioya qilish, umumiy standartlarga rioya qilish va samarali hamkorlik qilish uchun jamoaviy qobiliyatlarini o'z ichiga oladi. Bu elementlar bir-biri bilan chambarchas bog'langan va firmaning dinamik bozor landshaftida muvaffaqiyatli raqobat qilish qobiliyatiga sezilarli hissa qo'shadi.

4. Milliy daraja

Milliy raqobatbardoshlik ko'p qirrali tushuncha bo'lib, u mamlakatning o'z fuqarolari uchun iqtisodiy farovonlik uchun qulay muhit yaratish qobiliyatini o'z ichiga oladi. Jahon Iqtisodiy Forumi (WEF) milliy raqobatbardoshlikni milliy iqtisodiyotning barqaror iqtisodiy o'sishga erishish va turmush darajasini oshirish qobiliyati sifatida belgilaydi, bu raqobatbardoshlikni shakllantirishda turli omillarning o'zaro ta'sirini tushunish uchun juda muhimdir. Milliy raqobatbardoshlikning asosiy omillariga davlat siyosati, infratuzilma, ta'lim tizimlari va texnologik taraqqiyot kiradi. Hukumat siyosati investitsion qarorlar, me'yoriy-huquqiy baza va umumiy iqtisodiy barqarorlikka ta'sir ko'rsatish orqali iqtisodiy landshaftni shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Samarali siyosat o'sishni rag'batlantirishi, xorijiy investitsiyalarni jalb qilishi va fuqarolarning hayot sifatini oshirishi mumkin, bu esa milliy raqobatbardoshlikka bevosita ta'sir qiladi. Infratuzilma yana bir muhim tarkibiy qismidir, chunki u jamiyat va iqtisodiyotning ishlashi uchun zarur bo'lgan jismoniy va tashkiliy tuzilmalarni o'z ichiga oladi. Transport, energetika va aloqa infratuzilmasiga investitsiyalar savdoni osonlashtirish, ishlab chiqarish samaradorligini oshirish va hayot sifatini oshirish uchun zarurdir. Kuchli infratuzilma nafaqat iqtisodiy faoliyatni qo'llab-quvvatlaydi, balki fuqarolarning umumiy farovonlik uchun muhim bo'lgan muhim xizmatlardan foydalanishini ham ta'minlaydi. Ta'lim tizimlari innovatsiyalar va samaradorlikni rivojlantirish uchun zarur

bo'lgan malakali ishchi kuchini rivojlantirishda asosiy hisoblanadi[27]. Yaxshi ma'lumotga ega bo'lgan aholi o'zgaruvchan iqtisodiy sharoitlarga moslashishi va texnologik taraqqiyotga hissa qo'shishi mumkin, bu esa milliy raqobatbardoshlikni oshiradi. Ta'lim sifati mamlakatning jahon bozorida raqobatlasha olish qobiliyati bilan bevosita bog'liq, chunki u odamlarni turli sohalarda muvaffaqiyat qozonish uchun zarur ko'nikmalar bilan ta'minlaydi. Texnologik taraqqiyot ham milliy raqobatbardoshlikka ta'sir etuvchi muhim omil hisoblanadi. Texnologiyalardagi innovatsiyalar va yutuqlar samaradorlik va samaradorlikni oshiradi, bu esa mamlakatlarga jahon iqtisodiyotida raqobatbardosh ustunlikni saqlab qolish imkonini beradi. Texnologiyaning turli tarmoqlarga integratsiyalashuvi iqtisodiy o'sishga yanada ko'maklashuvchi yangi biznes modellari va xizmatlar ko'rsatishning yaxshilanishiga olib kelishi mumkin. Xulosa qilib aytganda, milliy raqobatbardoshlik turli elementlarning, jumladan, davlat siyosati, infratuzilma, ta'lim tizimlari va texnologik taraqqiyotning murakkab o'zaro ta'siridir. Bu omillar birgalikda mamlakatning o'z fuqarolarining iqtisodiy farovonligini ta'minlaydigan, pirovardida barqaror o'sish va turmush darajasini yaxshilashga olib keladigan muhitni ta'minlash qobiliyatini belgilaydi.

Xulosa. Umuman olganda, Raqobatbardoshlik tushunchasi zamonaviy iqtisodiyot nazariyasida muhim o'rin tutadi. Raqobatbardoshlik ko'p qirrali tushuncha bo'lib, zamonaviy iqtisodiyot nazariyasida hal qiluvchi rol o'ynaydi, alohida firmalardan tortib butun davlatlarga bo'lgan iqtisodiy faoliyatning turli darajalariga ta'sir qiladi. Raqobatbardoshlik deganda, odatda, firma, kichik sektor yoki mamlakatning ma'lum bir bozorda tovar va xizmatlarni sotish va yetkazib berish qobiliyati va samaradorligi tushuniladi. Bu tushuncha tashqi savdoning dastlabki iqtisodiy nazariyalaridagi ildizlaridan tortib, murakkab, ko'p o'lchovli konstruktsiya sifatidagi hozirgi maqomiga qadar sezilarli darajada rivojlandi.

Raqobatbardoshlikning tarixiy rivojlanishini klassik iqtisodiy nazariyalardan zamonaviy ko'p o'lchovli tushunchalargacha bo'lgan bir necha asosiy bosqichlar orqali kuzatish mumkin. Dastlabki bosqichlar sanoat inqiloblariga qaratilgan bo'lib, raqobatbardoshlik texnologik taraqqiyot va globallashtirish bilan bog'liq edi. Bu tushuncha, ya'ni raqobat mahsulot darajasidan firma, sanoat va milliy darajalarga o'tdi. Raqobat, xalqaro savdo va iqtisodiy o'sish nazariyalari uning asoslariga hissa qo'shgan. Raqobatbardoshlik tushunchasi sof iqtisodiy chora-tadbirlardan sifat omillari va iqtisodiy rivojlanish bosqichlarini o'z ichiga olgan holda o'tdi. Jamiyatlar rivojlanishi natijasida, raqobatbardoshlikni tahlil qilishda makroiqtisodiy, savdo va mikroiktisodiy istiqbollarni o'z ichiga olgan turli yondashuvlar paydo bo'ldi. Turli ko'rsatkichlarni o'z ichiga olgan o'lchov modellari rivojlandi. Raqobatbardoshlik konsepsiyaning murakkabligi uning ta'rifi va dolzarbligi haqida davom etayotgan bahs-munozaralarga olib keldi, tadqiqotchilar uning ko'p qirrali tabiati va keng qamrovli ramkalar zarurligini ta'kidladilar.

Umuman olganda raqobatbardoshlikning tarixiy rivojlanishini quyidagi asosiy bosqichlar orqali kuzatish mumkin:

- Ilk iqtisodiy nazariyalar: konsepsiya tashqi savdo iqtisodida paydo bo'lgan, bu yerda u mamlakatning boshqalarga qaraganda samaraliroq mahsulot ishlab chiqarish qobiliyati bilan bog'liq edi va shu bilan qiyosiy ustunlikka ega bo'ldi.
- Mukammal raqobat: g'oya mukammal raqobat kontekstida yanada rivojlantirildi, bu nazariy bozor tuzilmasi bo'lib, unda ko'plab kichik firmalar bir-biri bilan raqobatlashadi, bu esa resurslarni optimal taqsimlash va innovatsiyalarga olib keladi.

- Porterning hissasi: Maykl Porter unumdorlikning mikroiqtisodiy asoslariga qaratilgan raqobatbardosh ustunlik g'oyasini joriy etish orqali raqobatbardoshlik tushunchasini sezilarli darajada rivojlantirdi. Porterning asoslari klasterlarning muhimligini va raqobatbardoshlikni oshirishda innovatsiyalar va strategiyaning rolini ta'kidlaydi.
- Zamonaviy istiqbollari: So'nggi yillarda raqobatbardoshlik tushunchasi nafaqat iqtisodiy omillarni, balki ijtimoiy va ekologik jihatlarni ham qamrab olgan holda kengaydi. Ushbu kengroq nuqtai nazar, ta'lim, infratuzilma va innovatsiyalar kabi omillar mamlakat yoki mintaqaning raqobatbardosh mavqeyiga qanday hissa qo'shishini ko'rib chiqadi.

Eksportni rivojlantirish mintaqaviy iqtisodiyotlarning raqobatbardoshligini oshirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi, iqtisodiy o'sish va ijtimoiy-iqtisodiy yuksalishning muhim dvigateli bo'lib xizmat qiladi. Jahon bozorida samarali raqobatlasha oladigan mahsulotlar ishlab chiqarishga e'tibor qaratish orqali mintaqalar uzoq muddatli barqarorlik uchun zarur bo'lgan iqtisodiy faollikni va ish o'rinlarini yaratishni sezilarli darajada oshirishi mumkin. Eksportni rivojlantirish jarayoni nafaqat mintaqaning tovarlarni xalqaro miqyosda sotish qobiliyatini oshirishni, balki korxonalarning ushbu bozorlarda muvaffaqiyatli harakat qilishlari uchun zarur bo'lgan strategik rejalashtirishni ham o'z ichiga oladi. Ushbu strategik yondashuv muhim ahamiyatga ega, chunki u hududlarga o'zlarining noyob kuchli tomonlari va resurslaridan foydalanishga imkon beradi va shu bilan muayyan tarmoqlarda raqobatdosh ustunlikni qo'llab-quvvatlaydi. Raqobatbardosh mahsulot ishlab chiqarish qobiliyati bevosita hududning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi bilan bog'liq, chunki muvaffaqiyatli eksport faoliyati ish o'rinlarini yaratish va aholi daromadlari darajasini oshirish, aholi turmush darajasini oshirishga olib keladi. Bundan tashqari, eksportning rivojlanishi bozorning kengayishiga hissa qo'shib, korxonalarga yangi xalqaro bozorlarga chiqish va o'z daromadlarini diversifikatsiya qilish imkonini beradi. Ushbu diversifikatsiya ayniqsa iqtisodiy noaniqlik davrida muhim ahamiyatga ega, chunki u ichki bozorlarga tayanish bilan bog'liq risklarni yumshata oladi. Eksportning mintaqaviy raqobatbardoshlikka ijobiy ta'siri biznesni muhim moliyaviy qo'llab-quvvatlovchi, xalqaro bozorlarga chiqish yo'lidagi dastlabki to'siqlarni yengib o'tishga yordam beruvchi eksportni moliyalashtirishning o'rni bilan yanada ta'kidlanadi. Savdo ma'lumotlarini tahlil qilish eksportni rivojlantirishning yana bir muhim tarkibiy qismidir, chunki u mintaqalarga global bozordagi tendensiyalar va imkoniyatlarni aniqlash imkonini beradi. Savdo statistikasi orqali raqobatbardosh joylashishni tushunish orqali mintaqalar bozor talablariga yaxshiroq moslashish uchun eksport strategiyalarini moslashtirishi mumkin. Bundan tashqari, eksportni boshqarish xizmatlari va xalqaro savdo bo'yicha maslahatchilar eksport operatsiyalarining samaradorligi va muvofiqligini oshiradigan, mintaqaviy biznesni xalqaro sa'y-harakatlarida qo'llab-quvvatlovchi professional ko'rsatmalarni taklif qiladi. Nihoyat, savdo tadbirlarida ishtirok etish eksportchilar uchun tarmoq va biznes imkoniyatlarini kengaytirish orqali mintaqaning eksport imkoniyatlarini sezilarli darajada oshirishi mumkin. Ushbu tadbirlar korxonalar uchun o'z mahsulotlarini namoyish qilish va potensial xaridorlar bilan bog'lanish uchun platformalar yaratadi, shu bilan ularning bozor imkoniyatlarini kengaytiradi va iqtisodiy barqarorlikni oshiradi. Xulosa qilib aytganda, eksportni rivojlantirish mintaqaviy iqtisodiyotlarning raqobatbardoshligi va ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining ajralmas qismi hisoblanadi. Muvaffaqiyatli eksport faoliyati uchun qulay muhitni yaratish orqali hududlar

iqtisodiy barqarorligini oshirishi, ish o'rinlari yaratishi va umumiy turmush darajasini yaxshilashi mumkin, natijada barqaror o'sish va rivojlanishga olib keladi.

Adabiyotlar/Literatura/References:

1. Wziątek-Kubiak A., 2003. Konkurencyjność polskiego przemysłu. Wyd. Bellona, Warszawa.
2. Porter M.E., Rivkin J.W., 2012. The Looming Challenge to U.S. Competitiveness. Harvard Business Review 90 (3), 54–61.
3. Krugman P., 1996. Making Sense of the Competitiveness Debate. Oxford Review of Economic Policy 12(3), 17–25.
4. Adamkiewicz-Drwiłło H.G., 2002. Uwarunkowania konkurencyjności przedsiębiorstw. PWN, Warszawa
5. Altomonte C., Aquilante T., Ottaviano G.I.P., 2012. The Triggers of Competitiveness. The EFIGE Cross-Country Report. The Bruegel Blueprint Series, Bruegel, Brussels
6. Ajitabh A., Momaya K., 2004. Competitiveness of Firms: Review of Theory, Frameworks and Models. Singapore Management Review 26(1), 45–61
7. Alan, J., Auerbach., Alan, J., Auerbach., Alan, J., Auerbach., James, R., Hines., James, R., Hines. (2001). Perfect Taxation with Imperfect Competition. Social Science Research Network, doi: 10.3386/W8138
8. Harald, Trabold. (1994). Technical Progress, Innovation and Product Differentiation in a Ricardian Trade Model with a Continuum of Goods. Research Papers in Economics
9. Svend, Rasmussen. (2013). Economies of Scale and Size. 111-120. doi: 10.1007/978-3-642-30200-8_11
10. Alan, V., Deardorff. (1998). Benefits and Costs of Following Comparative Advantage. Social Science Research Network, doi: 10.2139/SSRN.113009
11. Alan, P., Kirman. (1975). Learning by Firms about Demand Conditions. 137-156. doi: 10.1016/B978-0-12-207350-2.50008-7
12. Harry, P., Bowen., Wim, Moesen. (2005). Benchmarking the competitiveness of nations: non-uniform weighting and non-economic dimensions. Research Papers in Economics,
13. Konstantinos, Kostopoulos., Yiannis, E., Spanos., Gregory, P., Prastacos. (2003). The Resource Based View of the Firm and Innovation: Identification of Critical Linkages
14. Anita, Talaja. (2012). Testing VRIN framework: Resource value and rareness as sources of competitive advantage and above average performance. Management : Journal of Contemporary Management Issues, 17(2):51-64.
15. Maria, Andersson., Rachel, Ramos-Reid. (2011). Core competence – definition and dynamics in the not : for- profit sector.
16. Aeron, Zentner. (2011). Dynamic Capabilities: A Catalyst to Increase Performance and Gain Competitive Advantage. Social Science Research Network, doi: 10.2139/SSRN.2516600
17. David, W., Stewart. (1996). Managing Market Structure: Achieving Competitive Advantage and Market Dominance. Journal of Managerial Issues, 8(1):13-.
18. Emilia, Papulova., Zuzana, Papulová. (2006). Competitive strategy and competitive advantages of small and mid-sized manufacturing enterprises in Slovakia.
19. Hui-Ling, Wang. (2014). Theories for competitive advantage. 33-.
20. Emilia, Papulova., Zuzana, Papulová. (2006). Competitive strategy and competitive advantages of small and mid-sized manufacturing enterprises in Slovakia.
21. David, W., Stewart. (1996). Managing Market Structure: Achieving Competitive Advantage and Market Dominance. Journal of Managerial Issues, 8(1):13-.
22. Kimberly, A, Hojecki. (2014). The Effect of Competitiveness on Person Perception: An Experimental Study.

23. Peter, J., Angeline., Jordan, Pollack. (1993). Competitive Environments Evolve Better Solutions for Complex Tasks. 264-270.
24. Edward, S., Conolley., Harold, B., Gerard., Teresa, Kline. (1978). Competitive behavior: A manifestation of motivation for ability comparison. *Journal of Experimental Social Psychology*, 14(1):123-131. doi: 10.1016/0022-1031(78)90065-3
25. Saribayevich, X. F., Sariyevich, X. X., Davlatov, S., Turobova, H., & Ruziyev, S. (2024). Analysis of factors affecting CO2 emissions: In the case of Uzbekistan. *International Journal of Energy Economics and Policy*, 14(4), 207-215.
26. Xolmurotov, F. S., Xolmurotov, X. S., & Yakubova, Y. R. (2024). Assessment of the impact of agriculture on the regional socio-economic development. In *E3S Web of Conferences* (Vol. 548, p. 01003). EDP Sciences.
27. Qodirov, A., Urakova, D., Amonov, M., Masharipova, M., Ibadullaev, E., Xolmurotov, F., & Matkarimov, F. (2024). The Dynamics of Tourism, Economic Growth, and CO2 Emissions in Uzbekistan: An ARDL Approach. *International Journal of Energy Economics and Policy*, 14(6), 365-370.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ 1 (5) – 2025

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro‘yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas’uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog‘och ko‘chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog‘lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).